

Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu
Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře

Jan Kilián

České Budějovice
2005

JAN KILIÁN

FILIP FABRICIUS

Z ROSENFELDU A HOHENFALLU

*ŽIVOT, ROD A DÍLO
DEFENESTROVANÉHO SEKRETÁŘE*

VEDUTA

OBSAH

Kniha vyšla díky podpoře pana Jaroslava Konáše.

Úvodem	7
Původ, studia, Praha	11
Sekretářem české dvorské kanceláře	27
Zápas o německou expedici	43
Defenestrace a léta exilu	55
Rodinný exkurs – Kropáčové z Krymlova	81
Per fenestram ad astra aneb Vrchol kariéry	91
Podkomoří věnných měst českých královen	113
Fabricius a Mělník	147
Majetkové poměry	175
Dědictví, dědicové, odkaz	195
Portrét sekretáře aneb Pokus o profil osobnosti	223
Reflexe Fabriciova života, jména a odkazu	235
Poznámky	251
Edice Fabriciovy české korespondence	327
Ediční poznámka	336
Poznámky	336
Edice díla	341
Ediční poznámka	356
Poznámky	356

© Mgr. Jan Kilián

© Překlad latinského díla: Jiří Čepelák

Lektoři: prof. Eduard Maur, CSc.

prof. Lenka Bobková, CSc.

PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

© 2005 Vydal Bohumír NĚMEC – VEDUTA,
nakladatelství a vydavatelství

Vydáno ve spolupráci s Regionálním muzeem Mělník.

ISBN 80-86829-09-X

Chronologie Fabriciova života	360
Seznam pramenů	362
Seznam literatury	374
Staré tisky	374
Edice pramenů	375
Literatura	378
Seznam použitých zkratek	412
Seznam příloh a vyobrazení	415
Rejstřík	419
Zusammenfassung	435

ÚVODEM

Co přivede autora k rozhodnutí věnovat nezanedbatelnou část svého života poznání osudů postavy, která žila před mnoha staletími, a vyvinout nemalé úsilí k dosažení cíle, jímž je sestavení hrdinovy biografie? Může to být nadgenerační odkaz, který ani po dlouhé době nevybledl, jako v případě umělců a literátů, či spoluutváření nebo ovlivnění dějinného vývoje, jako v případě státníků a vojevůdců. Může to být však i pouhé jméno, které provokuje již svou existencí a vědomím, že právě kromě onoho jména o mnoho více o postavě, za ním se skrývající, nevíme. S Fabriciem jsem se poprvé setkal na základním vzdělávacím stupni, kdy by mě samozřejmě ještě zdaleka nenapadlo, že se stane středem mého zájmu, ale v pozdější době se zvědavost postupně měnila v rozhodnutí zjistit o defenestrovaném sekretáři více. Definitivním impulzem se mi stalo zakotvení v mělnickém regionálním muzeu, neboť právě s Mělníkem a s Mělníkem zůstane Fabricius nerozlučně spjat jako podkomoří věnných měst, majitel několika nemovitostí ve městě a držitel trojice statků ve východní části regionu. Jako očekávaný kámen úrazu a nelehko překonatelná překážka se ovšem od počátků ukazovala torzovitost pramenů, které by jeho životní pouť osvětlily. Neexistuje souvislejší celek písemností, jenž by pocházel od Fabricia nebo by mu byl určen – bylo proto nutné vypravit se na mnohá místa nejen české vlasti a pátrat ve fondech, v nichž jsem na základě jeho známé činnosti a styků hypoteticky předpokládal výskyt střípků, z nichž by bylo možno sekretářův portrét sestavit. Ne vždy tato cesta vedla k úspěchu a i proto na konci knihy citované prameny zdaleka nepředstavují veškeré archivy a jejich fondy, v nichž jsem po Fabriciovi pátral. Musel jsem se smířit s faktem, že poznání jeho života před osudovou defenestrací

bude pouhým fragmentem toho skutečného, spíše sondou než biogramem. Ani pobělohorské prameny neskýtají právě přebytečnou nabídku k Fabriciovým osudům a jistě by bylo možné sumarizovat je v mnohem kratším rozsahu. Přesto doufám, že čtenáře zaujme a kritika příliš neodsoudí vyprávění o událostech, jichž byl rytíř z Hohenfallu přímým účastníkem, byť jeho konkrétní podíl na nich není znám. Samozřejmě nevyklučuji, dokonce to považuji za pravděpodobné, že mým zrakům zůstaly skryty v rámci nejrůznějších utříděných i neutříděných archivních fasciкул další prameny, které by přinesly i zásadní poznatky o Fabriciových osudech, cestách a vlastnostech. Ať již fyzických nebo charakterových. Přesto věřím, že čtenáři mohou po několikaleté práci nabídnout ucelený pohled na základní životní osu muže, jehož pád do hradního příkopu a následný přídomek z Hohenfallu přežil i jeho samotného. Ačkoli by mohla vzniknout polemika, zda si tato jinak nevýrazná postava zaslouhuje odborný životopis, argumentuji tím, že akademicky vzdělaný polyglot, literárně činný, držitel mnoha předních úředních funkcí (radovství, podkomořství věnných měst, krajské hejtmánství, sekretářství nejdůležitějšího zemského úřadu) zůstal dosud opomíjen neprávem. To se ostatně v historiografii dosud projevuje v chybných interpretacích a často i jen v pouhých zmínkách o Fabriciovi, jak v titulatuře, tak v životních datech. Rád bych proto tyto názory pokud možno korigoval a přispěl svou skromnou trochou k poznání stále poněkud zastřehovaných osudů příslušníků bělohorské katolické generace.

Na tomto místě bych však především rád vyjádřil vděčnost všem, kteří mi mou snahu ulehčovali a trpělivě přispívali k vytváření Fabriciova obrazu. Na prvním místě děkuji lektorům a prvním čtenářům kompletního rukopisu prof. Eduardu Maurovi, CSc., prof. Lence Bobkové, CSc. a PhDr. Zdeňku Hojdovi, CSc. za jejich vstřícné a věcné připomínky. Studentu latiny a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a spolunadšenci pro dějiny mělnického regionu Jiřímu Čepelákovi náleží poděkování za překlad Fabriciova latinského díla. Několik rukopisných kapitol pročetli a připomínkovali Mgr. Marek Ďurčanský z archivu Akademie věd a Mgr. Petr Kopicčka ze Státního oblastního archivu v Litoměřicích, který mi rovněž zprostředkoval studium několika Fabriciových písemností v rámci lobkovického rodného archivu. Samozřejmě nemohu opomenout další pracovníky mnoha centrálních, oblastních a regionálních archivů, kteří mi snášeli

neskromně vyžadovaná kvanta archivních materiálů a umožňovali mi i nahlédnutí do řady nezpracovaných fondů. Tak tomu bylo mj. v případě Mgr. Evy Tomkové ze SOKA Trutnov u trutnovského městského fondu a v případě pracovníků ústeckoorlického archivu u fondů města Vysokého Mýta. Kromě archiválií mi i odbornou pomoc poskytli chrudimští archiváři Mgr. Ivo Šulc a Mgr. Renata Růžičková, v litomyšlském pracovišti svitavského archivu Mgr. Stanislav Konečný, v Archivu Univerzity Karlovy Doc. PhDr. Ivana Čornejová. Z dalších bych nechtěl opomenout PhDr. Karla Beránka za pročetání kapitol o české kanceláři, Mgr. Jana Čížka ze SOKA Náchod, Mgr. Radka Pokorného ze SOKA Hradec Králové, PhDr. Janu Kořínkovou a Mgr. Vladimíra Macha ze SOKA Mělník, mikulovské pracovníky břevlanského archivu, archiváře Národního archivu v Praze, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu Národního muzea, Moravského zemského archivu v Brně, jindřichohradecké pobočky Státního oblastního archivu v Třeboni, Státního oblastního archivu v Děčíně, knihovníky z oddělení rukopisů a starých tisků v pražské Národní knihovně a představené farnosti u sv. Jakuba na Starém Městě v Praze. Při vídeňském archivním výzkumu mi byl oporou Prof. Thomas Winkelbauer, mimořádnými pomocníky zaměstnanci Hofkammerarchiv a neskonale zavázán se cítím vůči představeným vídeňského karmelitského konventu, bez jejichž nadstandardního umožnění studia klášterní kroniky by zůstaly čtenářům naprosto utajeny osudy druhé Fabriciovy vnučky. Obrovský dík patří na nadřazená místa za vytváření kreativního prostředí v mělnickém muzeu a umožnění rozsáhlého bádání ředitelce Regionálního muzea Mělník PhDr. Miloslavě Havlíčkové, bez jejíhož pochopení a vstřícnosti by rukopis vůbec nemohl vzniknout. A že se z rukopisu stala kniha, je zásluhou entuziasmu pana Bohumíra Němce z nakladatelství Veduta, kterému mimo jiné děkuji za obstarání reprodukčních práv použitých ilustrací, za velmi příjemné jednání a bezproblémovou komunikaci.

*Mělník, 16. 7. 2005,
Jan Kilián*

PŮVOD, STUDIA, PRAHA

Který autor by nepřemýšlel, jak svou knihu vlastně začít. I autor biografii historických osobností má na výběr pestrou škálu možností, v zásadě ale využívá tři základní modely. Stále nejrozšířenější je forma chronologického vyprávění životních osudů hrdiny od jeho rodinných kořenů až po úmrtí, někdy včetně toho, co po něm následovalo. Módnější přístup volí ti, kteří začínají jeho posledními okamžiky a vyprávěnému příběhu dávají retrospektivní nádech. Případně i autoři, kteří čtenáře uvádějí do děje střemhlavě a první stránky věnují osudovému či zlomovému bodu na přímce hrdinova životopisu. U Filipa Fabricia by to samozřejmě byla defenestrace roku 1618, po níž měl sotva padesátiletý muž před sebou ještě plných čtrnáct let na události bohatého života. Osobně jsem se rozhodl pro jakýsi kompromis – začneme sice od Fabriciova původu, ale časové osy se striktně držet nebudeme. Hned při prvním kroku ovšem narazíme na problém, jehož výsledkem bude konstatování, že Fabriciovy předky neznáme a sotva kdy poznáme. Prokazatelně teprve po jeho smrti prý císařský analista František Kryštof Khevenhüller ve stručném sekretářově medailonu udal, že jeho dědem byl proslulý německý básník Georg Fabricius ze saského města Chemnitz, nobilitovaný za své zásluhy na kulturním poli.¹⁾ Bylo by to skutečně možné? Nesouviselo toto dovolávání se předka s erbem, byť luterána, spíše s pokusem Filipa Fabricia nebo jeho potomka o odstranění handicapu neurozenosti při pohybování se mezi elitou bělohorské společnosti?

Georg Fabricius (1516–1571)²⁾ pocházel z hornolužického města Kamenc (Kamenz), které se může kromě něj pochlubit i dalším velkým literárním rodákem dramatikem Gottholdem Ephraimem Lessingem.

Georg Fabricius

Nadaný mladík Fabricius prošel studiem na školách v Annaberku, v Lipsku i v Lutherově Vitenberku, aby se opět vrátil jako pedagog do svého rodiště. Učitelská dráha jej přivedla také do bohatého horního města Freibergu a na cesty po renesanční Itálii, při nichž působil jako osobní vychovatel Wolfganga z Werthern. Jeho rodina si jej patrně oblíbila, protože Fabricius vzápětí doprovodil i dva mladší Wolfgangovy bratry na univerzitu do Štrasburku.³⁾ Fabriciovo jméno je však spjato především s knížecí školou saského kurfiřta u kostela sv. Afry v Míšni, založenou roku 1543. Tři roky po jejím vzniku se stal navrátilivší

se Georg na mnoho let jejím druhým rektorem.⁴⁾ Zde prožil nejplodnější léta, na jejichž konci se rok před smrtí dočkal na širším sněmu ve Špýru oficiální korunovace na básníka, poetu.⁵⁾ V jeho osobě musíme v první řadě spatřovat zbožného a horlivého křesťana luteránského ražení, jako takového i angažovaného a vlivného pedagoga, stejně jako všestranně sečtělého a velmi produktivního filologa a historioografa.⁶⁾ Ani v Čechách mezi humanistickými kolegy vrstevníky nebyl neznámou postavou. Sám Fabricius projevoval zvláštní zájem o spisy Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a snažil se podnítit své české kolegy k vydání jeho souborného díla, korespondoval a spolupracoval s Matoušem Kolínem z Chotěřiny, s Tomášem Mitisem z Limuz a s dalšími. Jana Banna vybízel k sepsání českých dějin, přímo v Míšni vyučoval Matěje Cejse z Pirnova či Jakuba Strialia z Pomnouše. Obsáhla je Fabriciova činnost ediční, již čtenáře seznamoval s raně křesťanskými básníky a s řeckými a římskými klasiky, i autorská. V té se soustředil na ódy, hymny a také na básně, do nichž promítal dojmy z vlastních cest. Na poli lyriky byl dokonce považován za pokračovatele římského básníka Horacia.⁷⁾ Tím se jeho tematika zdaleka nevyčerpala, zájem s následnou tvůrčí produkcí projevil Fabricius rovněž o dějiny své země a o klasickou archeologii. Není divu, že věhlas jeho děl neušel Jiřímu

Mikulov

Melantrichovi ani Danielu Adamovi z Veleslavína, některé tisky pak byly využívány i k výuce v českých předbřlohorských školách.⁸⁾

Pro každého neurozeného akademika tedy skutečně předeek k pohledání. Poodhalme nyní i roušku soukromého života Georga Fabricia, abychom zjistili, jak to vlastně s jeho potomky bylo. Míšeňský rektor se oženil poměrně pozdě, teprve na počátku 50. let, kdy již byl dostatečně finančně zaopatřen. Jeho manželství bylo sice šťastné na počet potomků, méně již na jejich vitalitu. Z celkem jedenácti dětí jich několik zemřelo ve velmi útlém věku. Ze šesti synů se dospělosti dožili pouze dva – Jakub, který se po studiích stal rektorem školy v Pegau, a Georg, patrně prvorozený. Ten se měl údajně usadit v Praze a být otcem Filipa Fabricia.⁹⁾ Jenomže Georg opouštěl míšeňskou školu u kostela sv. Afry teprve po roce 1578, kdy již musel být budoucí sekretář české kanceláře odrostlým dítětem, jak průkazně víme z jiných pramenů. Navíc tento příbuzenský vztah můžeme vyloučit i z důvodů věkových. Georg Fabricius byl příliš mladý na to, aby mohl mít kolem roku 1570 syna. Na druhou stranu je nutno jedním dechem dodat, že v autentických dokladech postrádáme zmínku o tom, že by se k příbuzenství s Georgem Filip Fabricius opravdu sám hlásil. Původ hrdiny této knihy tedy musíme hledat jinde.

Zikmund Winter se v jedné ze svých knih zmínil, že Fabricius byl Němcem z Mohelnice, odvolává se na zápis ze sklonku 16. století ve staroměstské knize soudnictví.¹⁰⁾ Zde je opravdu zapsána Fabriciova německá výpověď, ale o Mohelnici, alias německy Müglitz, nepadá jediná zmínka.¹¹⁾ Rovněž v dobových urbářích nenacházíme v tomto městě nikoho se jménem Fabricius, případně Platter, jak býval Filip také jmenován.¹²⁾ Domnívám se, že Winter se ve svém prohlášení zmýlil. Skutečné rodiště se patrně skrývá někde mezi domy nádherné městské památkové rezervace v jihomoravském Mikulově. Víme, že Fabricius byl alumnem zdejší vrchnosti, že byl coby student označován mikulovským přívlaskem, a hlavně že v Praze předkládal mikulovský zachovací list. Ke všemu se ještě postupně dostaneme. Po uvedených indiciích by se očekávalo, že další informace o jeho původu přinese studium příslušných mikulovských urbářů a pozemkových knih. Bohužel, opak je pravdou. Nejen ve městě, ale na celém mikulovském panství nepostihly dochované urbáře z let 1560 a 1574 ani jméno Fabricius, ani Platter.¹³⁾ Matriky zde přirozeně pro předbělohorské období k dispozici nejsou. Jednu /téměř/ jistotu ale máme. Jména v urbářích jsou výlučně německá, je proto více než pravděpodobné, že pokud Filip skutečně z Mikulova pocházel, byl německé národnosti a česky se naučil s největší pravděpodobností až při pražských studiích. Mohl být sirotkem a vyrůstat u příbuzné či cizí rodiny, nebo se jeho otec ve městě usadil až po sepsání prvního urbáře a v době zhotovení druhého byl již mrtev a Filip vyrůstal s matkou. Zrovna tak se však jeho otec mohl skrývat za jiným jménem než Fabricius či Platter.¹⁴⁾ Všechny tyto úvahy jsou čistě hypotetické, pravda může být i jinde. Musíme se proto patrně smířit s tím, že Fabriciův původ a jeho mládí zůstanou zahaleny tajemstvím. Neznáme-li podrobnosti o jeho dětství, pomůžeme si alespoň seznámením s prostředím a okolnostmi, které na jeho charakterové utváření měly zásadní vliv.

Starší dějiny Mikulova jsou nerozlučně spjaty s rodem Lichtenštejnů.¹⁵⁾ Širší veřejnosti je dobře znám Jan a jeho manželka Perchta z Rožmberka, proslulá bílá paní, trávící ve zdech mikulovského hradu neradostné chvíle a nakonec prchající před tyranským chotěm do Vídně. Rod stál tehdy na straně českého krále Jiřího z Poděbrad a úspěšně bránil město proti Matyáši Korvínovi, nezabránil však decimujícímu vypálení Mikulova. Naštěstí jagelonské a předbělohorské období bylo ve znamení relativního klidu, takže poničené město se začalo rychle

vzpamatovávat. Upravovaly se domy, zesilovaly hradby, nový háv dostal farní kostel i samotný hrad. Důležitou roli při rozvoji Mikulova sehráli novokřtění, jimž rod Lichtenštejnů poskytl na svém panství podporu a azyl. Ve městě se vytvářelo nábožensky tolerantní prostředí, v němž harmonicky koexistovali kromě novokřtěnců početní Židé¹⁶⁾ a dominantní protestantští měšťané. Stoupenci novokřtěnského hnutí přišli na jih Moravy i se svým vůdcem Baltazarem Hubmaierem¹⁷⁾ kolem roku 1526 a pro své učení získali také některé pány z Lichtenštejna.¹⁸⁾ Poté, co za několik let začal císař Ferdinand I. novokřtence na Moravě pronásledovat, uchýlili se sem další rodiny. V Mikulově jim zemědělské podmínky umožnily věnovat se zvláště vinařství, neopomíjeli ale ani řemesla, mj. známou výrobu keramiky. Záhy vlastnili ve městě několik desítek nemovitostí, dokonce celou ulici. Hovoříme o době, kdy o sobě dávali střední Evropě znát osmanští Turci a rovněž Mikulov mohl patřit k ohroženým místům, což podnítilo zdokonalování opevňovacího systému. Největší škody ale městu nezpůsobili Turci ani jiná vojska, zato však tradiční nepřítel – oheň. V roce 1536 vyhořela velká část města, a než dostal Mikulov šanci se plně zotavit, přišel další katastrofální požár roku 1561. Po něm se přikročilo k budování města již v novém renesančním stylu a k rozšiřování zastavěného prostoru, počet domů narůstal. Vnitřní město a všechna předměstí čítala v době Fabriciova narození kolem roku 1570 na čtyři sta domů a mohla mít až přes dva a půl tisíce obyvatel.¹⁹⁾

To již však byla minulostí jak podpora novokřtěnců, tak vláda Lichtenštejnů. Posledním lichtenštejnským majitelem byl Kryštof IV., který Mikulov kvůli dluhům musel v roce 1560 prodat – novým vlastníkem se stal bohatý maďarský šlechtic Ladislav Kerecsényi²⁰⁾, po šesti letech zdejší vlády krutě popravený Turky jako velitel dobyté uherské pevnosti Gyula. Protože jeho syn Kryštof zemřel v roce 1572 na Mikulově bezdětný, připadlo panství císaři. Maxmilián II. získanou odúmrtí vzápětí předal Adamovi z Ditrichštejna za jeho služby a na vyrovnání habsburských dluhů, nejprve jako léno a o tři roky později dědičně. Jeho původem korutanský rod zůstal na Mikulově až do dob nedávných.²¹⁾ První mikulovský Ditrichštejn, Adam, byl třetím synem štyrského zemského hejtmana Zikmunda, jehož manželka se věnovala výchově synů Ferdinanda I. Chlapec tak vyrůstal společně s budoucím císařem Maxmiliánem II. Po společných studiích v Padově s bratrem Zikmundem podnikl kavalírskou cestu po Itálii, při níž navštívil i Řím. Po návratu

Adam z Ditrichštejna

se ujal nemalé části otcovského dědictví, která mj. zahrnovala několik panství a domy ve Štýrském Hradci i ve Vídni. V roce 1547 vstoupil do služeb císaře Ferdinanda, respektive jeho syna Maxmiliána, kterého doprovázel na cestě do Španělska a také s ním zde několik let zůstal. Jeho vztahy k této zemi byly navázány velmi záhy a naučil se také zdejší jazyk. I v následujících letech byl často v Maxmiliánově doprovodu, záhy mu připadla také starost o jeho ze Španělska přijíždějící novomanželku Marii. Důvěra následníka trůnu v Ditrichštejna rostla den za dnem, až se v roce 1553 stal jeho komorníkem. O dva

roky později pak Adam uzavřel sňatek s Markétou de Cardona, jednou z dvorních dam Maxmiliánovy chotě a dcerou sardinského vicekrále Antonia de Cardona. Markéta byla dokonce spřízněna s císařem Karlem V. Během několika dalších let byl Ditrichštejn pověřován úkoly, které jej zavedly do různých koutů Říše a také opět do Španělska. Neměl důvěru pouze Maxmiliána, ale i jeho otce Ferdinanda, a to díky společné hluboké katolické víře a ideologickému názoru. Ditrichštejnovou první diplomatickou úlohou bylo úspěšné jednání v Římě s papežem Piem IV. o dispens pro Maxmiliána v korunovačních záležitostech. Za své zásluhy byl Maxmiliánem jmenován vychovatelem jeho synů Rudolfa a Arnošta. S oběma arcivévodami pak v roce 1563 vyrazil na cestu do Španělska, kde měl převzít post císařského vyslance na dvoře Filipa II. Rovněž španělský král si Ditrichštejna a jeho schopností vážil. Vyznamenal jej přijetím do rytířského calatravského řádu a předáním jedné z řádových komend v Aragonii. Tento hrad ale oproti řádovým regulím viděl Ditrichštejn snad jen jedinkrát, zato nemalé finanční příjmy z komendy mu jistě přišly vhod. Do calatravského řádu byl Filipem II. přijat dokonce i sedmiletý Ditrichštejnův syn Maxmilián! Přes solidní příjmy, které sestávaly z platů za několik funkcí a četných darů, nebyla Ditrichštejnova finanční situace vzhledem k velkým výdajům na život

u španělského dvora nijak oslnivá. Z císařského dvora mu byla za jeho výlohy, kvůli nimž musel prodat i část otcovského dědictví, a na pokrytí císařových dluhů ve výši devadesáti tisíc zlatých slíbena rekompenzace. Tou se stalo panství Mikulov na Moravě.²²⁾

Zbožný katolík Adam z Ditrichštejna přicházel na jih Moravy s předsevzetím postarat se o rekatolizaci svých poddaných, brzy proto požádal vídeňskou jezuitskou kolej o vyslání misionáře do Mikulova. A z Vídně sem přišel na podzim roku 1578 jezuita Michael Cardaneus. Pocházel z Naumburgu, do jezuitského řádu vstoupil v Praze a jméno si jako protireformátor udělal také na několika místech v Sasku, v Bavorsku a ve Štýrsku. Po boku mu v Mikulově v jeho úsilí stál zámecký hejtman Tarquin Cappan von Rugier, který bedlivě dohlížel, aby bohoslužby probíhaly v katolickém ritu. Adamu z Ditrichštejna se totiž podařilo obviněním protestantského duchovního z urážky majestátu získat farní kostel, k němuž poté dosadil katolické kněží.²³⁾ Jednoznačným signálem k útoku na protestantské pozice měšťanů se stalo v květnu 1579 na hejtmanův příkaz vykonané propuštění městského radního Štefana Badera z úřadu, protože se nechtěl vzdát své luteránské víry. V důsledku toho se nechala zbylá městská rada rychle přemluvit ke konverzi a ještě stejného roku sepsala děkovaný list Adamu z Ditrichštejna za opětovné zavedení katolické víry. Žádali v něm také, aby páter Cardaneus ve městě zůstal déle, do doby, než katolická nauka úplně zvítězí, ačkoli tu měl být původně jen krátce. Ještě ve stejném roce byl vydán příkaz, že všichni Mikulovští musejí konvertovat, jinak přijdou o majetek a budou se muset vystěhovat. Těch, co se nepodřídili, nebylo mnoho, jménem známe jen čtyři majitele domů. Mše, slavnostní procesí a výuka – to vše mělo značný účinek a Cardaneus se mohl během několika let pochlubit úspěchem své práce. Přílišnou ránu v jeho úsilí neznamenal ani smrt zámeckého hejtmana, protože Cappanův nástupce Martin Dotlsteiner z Eberspergu prokazoval stejnou katolickou horlivost. Za vzornou rekatolizaci si Adam z Ditrichštejna i jezuité v čele s Cardaneem vysloužili pochvalu od samotného papeže. Katolictví však odmítali novokřtěnci, sice utlačovaní, ale držící se zde až do bělohorského období. Opětovné zavedení katolické víry bylo spojeno se svěcením kostelů, oltářů a hřbitovů, v případě mikulovského farního kostela sv. Václava se úkolu ujal v červnu 1582 dokonce olomoucký biskup Stanislav Pavlovský. Celkem bylo na panství přsvěceno osm kostelů, dvě desítky oltářů a napočítáno na čtyři tisíce

nových věřících.²⁴⁾ Koncem uvedeného léta přišel do Mikulova tyrolský jezuita Kryštof Erhard a stal se zdejší děkanem. Byl přísným katolíkem a vášnivým nástupcem Cardanea, který po úspěšném díle odešel na jiná potřebná místa. Díky Erhardovi, který se v této záležitosti obrátil na biskupa Pavlovského, přibyli na panství další dva katoličtí kněží. Ani jeden z nich ale neprokázal potřebné kvality, navíc pomlouvali Cardanea, protivili se Erhardovi i Ditrichštejnovi, takže byli po několika letech odvoláni.²⁵⁾

Je nesporné, že Fabricius byl v útlém mládí obklopen v Mikulově nekatolickým prostředím. Předpokládám, že i v jeho případě se jednalo o rodilého protestanta, již záhy ale získaného pro katolickou víru. Podíl na tom mohl mít sám Cardaneus, pravděpodobněji ale některý z nových mikulovských děkanů, nejspíše Erhard. Někdo z nich na nadaného žáka patrně upozornil Adama z Ditrichštejna, který se rozhodl sponzorovat Fabriciovu další edukaci. Vysvětlení, proč nás prameny nechávají o jeho příbuzných na holičkách, můžeme možná hledat v událostech, které předcházely Fabriciovu odchodu na studia do Prahy. V roce 1584 postihl město nový velký požár, při kterém vyhořelo celkem na čtyři sta budov, celé vnitřní město i s kostelem, navíc při následné morové epidemii zahynulo na pět set osob.²⁶⁾ Fabricius tehdy mohl přijít o celou rodinu, což by vysvětlovalo chybějící kontakty s příbuzenstvem a rodným městem. Požár s epidemií proběhly ve chvíli, kdy mladý Fabricius dospíval do studentského věku a kdy Adam z Ditrichštejna v Mikulově sídlil již trvale. Jeho diplomatické aktivity skončily víceméně hned na počátku 70. let a zvláště úmrtí císaře Maxmiliána pro něj znamenalo ústup do ústraní. S císařem Rudolfem II. jej nikterak vřelé vztahy nepojily, přestože se stal jeho hofmistrem.²⁷⁾ Ditrichštejn se postupně zbavil většiny svého nemovitého majetku v rakouských zemích, s výjimkou vídeňských domů, a soustředil se na Mikulov, kde rezidoval až do své smrti. Se svými zdejšími poddanými tak byl v úzkém kontaktu a byl mezi nimi oblíben. I díky pomoci, kterou městu po uvedeném požáru a morové epidemii poskytl. Ostatně ani Fabricius nemusel být v Mikulově jediným, jehož studium sponzoroval. Na smrtelné lůžko Ditrichštejn ulehł na zdejší zámku v prosinci 1589 a počátkem následujícího roku vydechl naposledy. Ještě před smrtí si vymohl mimořádné privilegium – pohřeb ve svatovítském chrámu v blízkosti „svého“ císaře Maxmiliána. Komplikovaná Ditrichštejnova posmrtná cesta stojí za pozornost. Nejprve bylo jeho mrtvé tělo oděno do řádového úboru rytířů

calatravského řádu a vystaveno v mikulovské zámecké kapli. V létě císař Rudolf potvrdil souhlas s pohřbem v metropolitním chrámu, ale ostatky nejprve koncem září putovaly do mikulovského farního kostela, kde se následujícího dne konala smuteční bohoslužba. Poté již pohřební průvod, čítající patnáct kočárů, vyrazil přes Brno do Prahy, kam přijel 3. října v pozdních večerních hodinách. Na Hradčanech pak zůstala Ditrichštejnova rakev vystavena až do 10. října, následně byla pohřbena ve svatovítském chrámu.²⁸⁾ Vzhledem k tomu, že Fabricius Ditrichštejnovi vděčil za své vzdělání, a možná nejen za ně, je jeho účast na pohřbu více než pravděpodobná.

Osobně vstupuje Filip Fabricius na dějinnou scénu poprvé roku 1586, kdy jej nalézáme v jezuitské klementinské akademii jako posluchače rétoriky.²⁹⁾ Toto léto bylo pro pražské jezuity jubilejní, uplynulo již třicet let od jejich příchodu do hlavního města království a od usazení v někdejším dominikánském klášteře poblíž staroměstské mostecké věže. Počáteční skromné poměry byly rychle překonávány štědrými dary a podporou císařů, zámožné katolické šlechty a měšťanstva. Ještě před Bílou horu se tak jezuitům pro jejich potřeby podařilo vykoupit na čtyři desítky různých nemovitostí, jejichž úpravy nebo demolice daly vzniknout základu dnešního mohutného areálu Klementina. První koleje se studenti dočkali v roce 1577, v dalším roce se započalo s výstavbou nového kostela svatého Salvátora. Ten však ještě nebyl dokončen ani v době, kdy Fabricius jako absolvent Klementinum opouštěl. Nezbytnou součástí každé jezuitské koleje byly školy, pro střední vzdělání gymnázia, pro vyšší v Praze a v Olomouci fakulty teologická a filozofická. Poněkud problematický byl samotný status akademie, protože teprve císařem Matyášem byla oficiálně povýšena na univerzitu. Akademické tituly ovšem mohla udělovat s odvoláním na papežskou rezoluci již od svých počátků, byť tak nejprve činila s ohledem na starobylost konkurence Karlovy univerzity jen v případě vlastních řádových členů. Absolvent zdejší školy se tak většinou po roce stával bakalářem, po dvou až třech letech magistrem, později byl možný zisk doktorátu. Dochovaný jezuitský studijní řád je zajímavý i z toho důvodu, že příbližný věk zapisujících se studentů stanovuje na čtrnáct až šestnáct let. Pokud ditrichštejnský alumnus Fabricius³⁰⁾ nebyl výjimkou, znamenalo by to, že datum jeho narození můžeme na základě tohoto řádu stanovit do let 1570–1572. Studium, které započal, bylo rozděleno do tří ročníků, v nichž se věnoval postupně blokům logiky, fyziky a metafyziky.

Základem byla jazyková průprava, při níž student musel perfektně ovládnout latinu, částečně i jiné klasické jazyky. Fabricius se tu patrně také naučil italštinu. Chodil na přednášky profesorů, kterými byli řádoví kněží, studoval antické klasiky, spisy Jana Sturma, jezuity Antonia Possevina i u jezuitů populárního Luise Viveše. Učil se z paměti dlouhé texty, ale kromě ducha cvičil i svou fyzickou kondici při šermu, hře s míčem nebo jízdě na koni. Osvojil si dle Cicera řečnické umění, které se mu později nejednou hodilo a v němž nepochybně vynikal.³¹⁾ Bakalářem byl Fabricius slavnostně prohlášen ve veřejném auditoriu společně s dalšími deseti spolužáky 21. června 1588 za přítomnosti karlsštejnského děkana Valentina Cikána z Jauru, mistra Nigrina a především provinciála rakouské jezuitské provincie Georga Badera.³²⁾ Student z Mikulova byl v seznamu uveden na prvním místě, následován Zachariášem Faberem a Gabrielem Frankem z Halberstadtu. Jeho spolužáci totiž nepocházeli jen z Čech, své zastoupení tu měli Němci, Vlámové, Italové, Poláci či Slezané. Ve stejném roce jako Fabricius absolvoval i Vilém Lamormain z Flander, budoucí zpovědník a rádce císaře Ferdinanda II. Minimálně setkat se přitom oba studenti jistě museli. Výrazně méně zde bylo Fabriciových kolegů z moravského markrabství, protože ti měli možnost studovat olomouckou jezuitskou akademii. Zůstane otázkou, proč do Olomouce nezamířil také Fabricius. Ani ne po roce od zisku bakalářského titulu byl Fabricius promován na magistra.³³⁾ Předcházet tomu muselo doložení pravidelné účasti na přednáškovém cyklu, potvrzení manželského původu a ovšem úspěšně složená, zhruba hodinová, zkouška z filozofie, svobodných umění a metafyziky.³⁴⁾

Mladí absolventi Karlovy univerzity i jezuitské akademie se stávali především duchovními, městskými písaři nebo školními správci, případně profesionálními úředníky.³⁵⁾ Rada z nich zamířila po promoci zpět do svých rodišť, další se rozprchli za prací na rozličná místa. Fabriciovi se ale z Prahy nechtělo. Důvody mohly být podobné jako dnes, v čele s možností snadnějšího a lépe honorovaného uplatnění. Praha byla lákavá i z toho hlediska, že byla s přibližně padesáti tisíci obyvateli³⁶⁾ největším říšským městem a od roku 1583 navíc i císařskou rezidencí. Skládala se ze tří privilegovaných královských měst, Starého Města, Nového Města a Malé Strany. Hradčany měly zatím jen statut městečka, ale usilovaly o zrovnoprávnění s předešlým triem, Vyšehrad byl poddanským městem tamní starobylé kapituly. Každé z měst dis-

Praha

ponovaly vlastní obecní samosprávu, na niž po neúspěšném stavovském povstání roku 1547 dohlíželi královští (císařští) rychtáři. Přesto byla všechna společně považována za jednolitý celek, za hlavní město království. Největším z pražských měst bylo jednoznačně Nové Město, sestávající z přibližně šestnácti set domů, tedy skoro dvounásobku domů staroměstských. Oba pražští konkurenti se navzájem lišili i sociálním složením, protože Staré Město bylo tradičně sídlem zámožných patricijských vrstev, zatímco na Novém Městě bylo obyvatelstvo výrazně chudší a tím i radikálnější. Nezanedbatelnou část obyvatelstva tvořila již delší dobu také šlechta, budující si své paláce zvláště na Hradčanech a na Malé Straně vzhledem k jejich blízkosti ke Hradu a jeho úřadům, za Rudolfa i k panovníkovi a ke dvoru.³⁷⁾

Akademik Fabriciova typu si o přijetí mezi staroměstské měšťany, natož mezi šlechtu, mohl zatím nechat jen zdát. Jeho činnost po absolvování studií sice neznáme, ale výdělečně na zakoupení vlastní nemovitosti nestačila. Pokud nebydlel přímo v některé z klementinských kolejí, našel si patrně podnájemní byt na Starém Městě. Příležitostný výdělek pro něj znamenala publikační a rétorická činnost. Jistě napsal více než jen dva spisky, které prokazatelně pocházejí z jeho ruky.³⁸⁾ V prvním z nich oslavil roku 1594 nově jmenovanou staroměstskou radu v čele s primátorem Václavem Krocínem z Drahojejele, využiv svých znalostí klasických autorů.³⁹⁾ O tři léta později vyšla tiskem Fabriciova pohřební řeč, pronesená při pohřbu nezletilého synovce nejvyššího kancléře Jiřího Bořity z Martinic.⁴⁰⁾ Zvláště tento počín byl jistě velmi slušně honorován. Navíc výběr Fabricia za řečníka při tak významném pohřbu svědčí o jeho dobrém renomé jako rétora i o tom, že v této činnosti mohl mít nějakou předchozí praxi. Nadále Fabricius

Praha, dům U cepů

o život a že schůzka uvedené společnosti byla svolána právě jím za tímto účelem. Barvíř také tvrdil, že ty tři tolary, které dostal Heršik na útratu od Rýdla a kterými pohostil své přátele, pocházely od Blaia. Ten prý společnost navedl, aby si na Pittdorfa počíhala a ohrožovala jej zbraněmi. Několik dnů po schůzce byli proto všichni účastníci střetu předvoláni k výpovědím. Z těch jednoznačně vyplynulo, že po celý den mezi obviněnými o Pittdorfovi nepadla jediná zmínka a že jeho obvinění bylo falešné. Navíc slovy Fabricia „item že on Mikuláš (Blaius) nám tři a nebo čtyři tolary na propití jest dal, abychom takový

mord na něm Matesovi vykonali, to jest ještě křivější věc, a taky Mates Pittorfer tak dlouho cti prázdny bude, dokud toho neukáže, abych já, nebo z přede psaných některý, za peníze o něčí bezžití usilovati měl“. To dokázat Pittdorf skutečně nemohl, a ačkoli rozsudek neznáme, je téměř jisté, že obžalovaní byli nařčení zproštěni.⁴⁴⁾

Dosud nemajetnému a neusedlému Fabriciovi se mělo zablýskat na lepší časy rok před tím, než se do čela nejlivnějšího úřadu, české kanceláře, dostal Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. V roce 1598 se totiž výhodně oženil. Šestnáctiletá Judita Podmanická sotva dospěla do věku na vdávání, zatímco ženichovi již mohlo pomalu táhnout na třicátý rok. Není možno zjistit, nakolik hrál u Fabricia při výběru budoucí manželky roli také fakt, že Judita byla jedinou dědičkou svého rodu a poměrně zámožnou nevěstou. Podezření z jeho vypočítavosti se sice nevyhne, důkazy však chybí a věkový rozdíl mezi novomanželi zase nebyl takový, aby nemohly sehrát roli vzájemné sympatie a city. Stejně jako Fabricius nepocházel Juditin otec Šimon Podmanický ze Starého Města. Měšťanské právo zde přijal roku 1545⁴⁵⁾ a příštího léta s manželkou Kateřinou zakoupil za sto patnáct kop grošů českých dům na Malém náměstí, zvaný U cepů⁴⁶⁾, kde se mu narodili synové Jan, Mikuláš a Albrecht. Po nich přišla na svět se značným časovým odstupem ještě dcera Judita,

narozená pouhé tři roky před otcovou smrtí z druhého Šimonova manželství (1574) s paní Ludmilou. Svou závěť Podmanický sepsal právě v době, kdy byla jeho druhá manželka těhotná a kdy v Praze zuřil mor. Důvodem pro sepsání byla zřejmě obava z epidemie, která jej připravila o syny Albrechta i Mikuláše, o vnučku, pravnučku i o některé přátele. Jeho dědici podle uvedené závěti tak byli kromě manželky jen syn Jan, vnuk Václav Dobřenský a samozřejmě i dosud nenarozený plod, dcera Judita.⁴⁷⁾ Kromě staroměstského domu a novoměstské zahrady sestávalo Podmanického dědictví rovněž z početného mobiliáře, nemalé hotovosti a bohatého kupeckého sortimentu, který ve svém domě nashromáždil. Podle dochovaného inventáře se zdá, že obchodoval především s Polskem, kde mohl mít podle svého jména i vlastní předky. Jeho obchodní kontakty jsou doloženy s Poznaní a s Bielskem. Dědicové se mohli těšit na luxusní látky a oděvy, koberce, kožichy, stříbrné a zlaté klenoty, zboží turecké provenience (mj. velký koberec, ozdobný pás či jezdecké sedlo), hodnotné zbraně a výstroj, měděné, mosazné a cínové nádoby.⁴⁸⁾ To vše dokazuje luxus, který si bohatý staroměstský kupec mohl dopřát.⁴⁹⁾ Protože okruh Podmanického dědiců zásahem smrti postupně ubyl o vdovu Ludmilu a nakonec i o bezdětného syna Jana, stala se jeho dcera Judita velmi lukrativní partií. Přesné datum jejího sňatku s Fabriciem neznáme, pravděpodobně proběhl na jaře nebo začátkem léta uvedeného roku 1598. Novomanželé poté převzali od Juditinych poručníků Kašpara Kořenského a Josefa Cejdlara otcovský majetek, z něž byly odečteny jen nějaké menší finance ve prospěch záduší kostelů sv. Linhart a sv. Mikuláše.⁵⁰⁾

Teprve po svatbě mohl Fabricius aspirovat na přijetí mezi měšťany Starého Města pražského, když se stal spolumajitelem staroměstské nemovitosti. V červenci stejného roku „předložil list na pergameně v řeči latinské zachovací, i řádného svého na svět zplození, také dobrého a počestného obcování, od práva města Niklšburgku, jehož datum den památky obrácení svatého Pavla k víře křesťanské, léta Páně 1589. Přijal městské právo“. Jeho ručiteli při tomto aktu byli Pavel Pála a staroměstský císařský rychtář Jan Platejs z Platenštejna, s nímž se měl Fabricius brzy sejít ve stejném úřadě.⁵¹⁾ Na Malém náměstí, kam se po svatbě pan magistr nastěhoval⁵²⁾, se ocitl v sousedství mnoha zajímavých a vlivných osob. Dům zde v předbělohorském období vlastnil například Jan Kirchmajer z Rejchvic, pozdější staroměstský primátor, pocházející ze železářské rodiny, která v domě na Rynečku provozo-

vala své řemeslo. Sídlil zde i Daniel Škréta Šotnovský ze Závorič či Jan starší Ledčanský z Popic. Fabriciovi blízký mohl být až později nastěhovaný Kašpar Loselius, zastávající po určitou dobu úřad perkmistra hor viničních a na rozdíl od uvedených odmítající stavovskou rebelii. Po Bílé hoře vystřídal Kirchmajera v primátorském úřadě.⁵³⁾ Zdá se, že Fabricius do staroměstské společnosti velmi dobře zapadl, ačkoli o jeho zdejší veřejném i soukromém životě v předbělohorském období můžeme říci velice málo. Jeho dobré jméno i postavení dokazuje přítomnost mezi sedmi svědky při porovnání mezi vyslanými města Českého Brodu a staroměstským měšťanem Josefem Markem. Jedním ze svědků byl také Fabriciův známý Jan Platejs. Českobrodští zastupovali svého poddaného Václava Dvořáka z Nové Vsi ve sporu s Markem, který byl minulého roku nařčen Českobrodskými z výtržnosti. Spor byl urovnán a Českobrodští měli dostat od Marka jako odškodné vysokou částku sto patnáct kop grošů českých. Zajímavé je, že smlouvu Fabricius pečetil červeným voskem a že se jedná v tomto případě o jeho vůbec nejstarší dochovaný podpis i pečeť. Bohužel, s naprostou nerozpoznatelným znamením.⁵⁴⁾ Ještě před osudným rokem 1618 se Fabricius propracoval až do staroměstského zastupitelstva. To byl již natolik důvěryhodnou osobou, že byl vybrán staroměstskými představiteli i mezi poručníky nad sirotky po Janu Kryštofovi Krocínovi z Drahobejle.⁵⁵⁾

Nezodpovězená zůstává otázka, jaké bylo Fabriciovo zaměstnání v době sňatku a krátce poté. Analista Khevenhüller s časovým odstupem prý uvádí, že pracoval jako sekretář u nejvyššího purkrabího Adama ze Šternberka. Ten byl ale purkrabím až tehdy, kdy již Fabricius několik let pracoval na jiném místě. Mohl pro něho tak pracovat nejvýše v době, kdy byl Šternberk dvorským a posléze i nejvyšším sudím (1597–1599, respektive 1599–1602).⁵⁶⁾ Kromě údajné Khevenhüllerovy zmínky a několika pozdějších zopakování chybí ale jediný autentický doklad, že tomu tak skutečně bylo. Na druhou stranu ani tuto hypotézu úplně vyloučit nemůžeme. Pokud byl Fabricius skutečně Šternberkovým sekretářem, je nasnadě, že mu tento mohl vhodnou přímluvou dopomoci k livnějším úřadu, do něhož právě Šternberkův kolega, nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, sháněl vhodné spolupracovníky.

SEKRETÁŘEM ČESKÉ DVORSKÉ KANCELÁŘE

Pátrání po počátcích nejvýznamnějšího českého úřadu předbělohorské doby nás zavede až do hlubokého středověku, kdy ještě Čechy ani nebyly královstvím. Ačkoli můžeme předpokládat určité analogie i v době dřívější, nalezneme první zmínku o kancléřském úřadu v listině knížete Soběslava I. ze druhé čtvrtiny 12. století. Mluvíme ovšem pouze o předchůdci, který ještě ani nebyl představeným kancelářské instituce, protože byrokratický aparát se sotva rodil. Zásadní difference mezi kancléři středověkými a předbělohorskými spočívala v jejich sociální příslušnosti. V počátcích svého vývoje byli totiž kancléři výhradně duchovními osobami, zvláště pak představiteli vyšehradského proboštství, méně pražského či litoměřického.⁵⁷⁾ Důvod byl zřejmý – v době, kdy vzdělanost byla v podstatě výhradní záležitostí kléru, potřeboval panovník u svého dvora pro vedení vlastní diplomatické korespondence osobu gramotnou a velmi dobře znalou kosmopolitní latiny.⁵⁸⁾ Agenda se patrně začala výrazně rozrůstat ve chvíli, kdy se Čechy staly na počátku 13. století trvale královstvím.⁵⁹⁾ Proto nepřekvapí, že vláda Přemysla I. Otakara přinesla také konstituování kancelářského personálu, konkrétně jmenujme notáře a písaře. Přetransformována byla kancelář v souvislosti s nástupem Lucemburků díky císaři Jindřichovi (otci krále Jana), jenž synův úřad doplnil spolehlivými a znalými úředníky. Víme nyní také o dalším specializovaném personálu, mj. o ingrosistech. Novinkou se stala dualita kancléřského titulu, jelikož vyšehradský probošt byl již jen úředníkem čestným a skutečné vedení bylo v rukách takzvaného kancléře dvorského.⁶⁰⁾ Janův syn Karel IV. spojil českou kancelář po své císařské korunovaci s říšskou, inkorporované potom obě zůstávaly i za Václava IV., což znamenalo další

Císař Rudolf II.

nárůst úřednictva.⁶¹⁾ Na obzoru byl ovšem úpadek královské kanceláře jako důsledek vypuknutí husitské revoluce. České záležitosti vyřizovala jen hrstka úředníků Zikmunda Lucemburského, disponujícího říšskou kanceláří. Samostatný český úřad dočasně zanikl. Zikmundovo královské přijetí po bitvě u Lipan si sice vyžádalo při zmíněné říšské kanceláři částečnou obnovu českého úřadu, nikoli však plnou rehabilitaci, ostatně v čele nového oddělení nebyl kancléř český, ale říšský. Konjunktura kanceláře byla ale velmi pomíjivá, nový zánik souvisel zřejmě se Zikmundovým úmr-

tím a následnou politickou nestabilitou českého státu.⁶²⁾

Novou kapitolu představuje stoupající hvězda východočeského velmože Jiřího z Poděbrad, který opanoval Prahu, stal se zemským správcem a pro svého mladého krále Ladislava Pohrobka vytvořil úřednický orgán v čele s rytířem Prokopem Pflugem z Rabštejna. Velmi výraznou osobnost představoval vzápětí Poděbradův vlastní královský kancléř Ctibor Tovačovský z Cimburka, první zástupce panského stavu na tomto postu, který si Tovačovský udržel i za Vladislava Jagelonského.⁶³⁾ Jeho nástupce Jan ze Šelmberka byl zase patrně prvním, kdo začal ještě před koncem 15. století používat titul nejvyšší kancléř Království českého.⁶⁴⁾ Jistě zde stojíme před důsledkem emancipační snahy kancléřů o zařazení do sboru nejvyšších zemských úředníků. Skutečně, kancléř přestal být výhradně královským, ale stal se i zemským úředníkem a patřilo mu v žebříčku významu mezi nejvyššími úředníky šesté místo. Svou reálnou mocí však všechny své kolegy převyšoval, soustřeďoval totiž ve svých rukou kompletní písemnou agendu království a měl tak vliv na politiku domácí i zahraniční. Pouze komorní záležitosti nespadaly pod jeho jurisdikci. Význam kancléře ještě vzrůstal ve chvíli, kdy v zemi nebyl přítomen panovník, takže bylo pochopitelné, že si panský stav záhy vyhradil tuto funkci jen pro sebe a žárlivě si ji střežil. To již pár let existovala anomálie dvou českých kancléřů, protože Vladislav

Jagelonský byl donucen se o vládu v království dělit s uherským Matyášem Korvínem, který zřídil tuto funkci také na svém budínském dvoře. Později došlo i ke sporům mezi nejvyšším kancléřem, zneužívajícím své kompetence, a Vladislavem. Spory vedly k odebrání velké pečeti kancléři a její translaci do Budína. Z doby poděbradské a jagelonské vlády jsme konečně zpraveni také o existenci královských sekretářů, tedy Fabriciových předchůdců, jejichž agenda zatím sestávala především z přípravy personální či diskrétní panovnickovy korespondence.⁶⁵⁾

Dalším mezníkem v dějinách kanceláře byl nástup Habsburků na český trůn, jelikož král Ferdinand se snažil omezit pravomoci úřadu i nejvyššího kancléře. Nejprve skončil kancléřův diplomatický vliv na zahraniční politiku (od nynějška záležitosti tajné rady)⁶⁶⁾ a musel také odevzdat velkou pečeť, kterou chtěl mít král při sobě. Trvalo ale jen pouhé tři roky, než mu ji Ferdinand vrátil a po dalších zhruba deseti letech potvrdil i sněmovní usnesení, že pečeti s ní může pouze kancléř, a to pro všechny země České koruny. Kancléřovým sídlem zůstala Praha, ale novou královskou rezidencí se stala Vídeň, proto bylo potřeba vyřešit vzájemné vztahy. Ve Vídni sice nejprve fungovala rakouskému kancléři podřízená česká expedice, z ní se ale záhy vyvinula samostatná pobočka pražského úřadu s českým a německým místokancléřem, podřízenými nejvyššímu kancléři. Rozdělení na české a německé oddělení bylo nutností, vzhledem k různým korunním zemím přicházely písemnosti buď v jednom, nebo ve druhém jazyce. Čeština si zatím držela dominantní roli. Pokud panovník pobýval v Praze, přebírala agendu vídeňské pobočky kancléř pražský.⁶⁷⁾ Ale vzhledem k tomu, že panovník až do dob Rudolfa II. v Praze příliš nepobýval, zatímco nejvyšší kancléř ano, bylo jen logické, že vliv u dvora působícího vicekancléře na jeho úkor narůstal. Netrvalo proto dlouho a kancléři se rovněž začali dlouhodobě zdržovat u dvora.⁶⁸⁾ Novinkou Ferdinandova panování byl rovněž vznik české komory, finančního orgánu pro správu královských příjmů. Král ji hodlal obsazovat vlastními úředníky a řídit ji ze své kanceláře.⁶⁹⁾ Ferdinandova komorní instrukce ustanovila její oprávnění k vyhotovování majestátních listů dvěma komorními rady a kancléřským sekretářem. Po zhotovení měly být odeslány k vídeňskému dvoru, aby zde byly králem signovány a v jeho kanceláři k nim zavěšena velká pečeť. Přes tato opatření se přece jen českým stavům podařilo zakročit a dosáhnout určitých ústupků. Především toho, že pergamenové majestátní listiny měl sice nejprve signovat král, po něm ale také

kancléř, který je měl ještě opatřit královskou pečeti. A to i v případě, že listiny svým obsahem spadaly do komorních pravomocí. Nicméně dohoda zůstala jen na papíře, královská komora nadále běžně vydávala pergamenové listiny bez kancléřova podpisu.⁷⁰⁾ Úřední místnosti české kanceláře se staly na budoucí léta jednacím místem sboru nejvyšších zemských úředníků, kde se zaobírali za přítomnosti dalších rádců (nejčastěji z řad členů zemského, dvorského a komorního soudu) a někdy i samotného krále státními záležitostmi. A co konkrétně bylo v české kanceláři vyřizováno? Tak například nobilitace, mocné listy, umožňující držitelům právo svobodného odkazu, dále testamenty, oblenění a rozličná potvrzení, zřizování poručníků nezletilým sirotkům ze svobodných stavů, záležitosti vojenské, obchodní i soudní. Úzké sepětí se zemským sněmem pramenilo z toho, že kancléř vedla jeho stálou písemnou agendu a sestavovala znění propozic pro jednotlivé i centrální sněmy.⁷¹⁾ Nenáležitě se kancléř ovšem vměšovala do pravomocí městských soudů⁷²⁾ a také si neoprávněně osobovala celokorunní působnost, což jí vyneslo opakované stížnosti z vedlejších zemí a později i jejich separatistické tendence.⁷³⁾

V době vlády císaře Maxmiliána nedošlo v kanceláři k zásadnějším událostem, snad jen s výjimkou neúspěšného pokusu arcibiskupa mohučského zasáhnout z pozice říšského arcikancléře do jejího chodu.⁷⁴⁾ Když roku 1583 Maxmiliánův syn Rudolf II. přesídlil do Prahy, rozšířila se kancelářská agenda převzetím někdejší dvorské expedice a nově o písemnosti bezprostředně související s panovníkovou přítomností, zvláště o suppliky a různé žádosti.⁷⁵⁾ Papežský nuncius u pražského dvora Bonhomini nelibě nesl, že Rudolfovo kancelářské úřednictvo bylo převážně nekatolické, a snažil se přimět císaře k jeho obměně. Pravda, všemocnými muži se stávali utrakvistický místokancléř Kryštof Želinský a velmi schopný sekretář Jan Myllner z Milhauzu⁷⁶⁾, kteří se dokonce společně s dalšími kolegy pokoušeli zbavit i svého katolického představeného Jiřího Bořity z Martinic jeho prosazením na post nejvyššího purkrabího. Martinic ale po roce v úřadu kancléře zemřel a Želinský měl volnou ruku. Ne však na dlouho. Bonhomini mu nastupci se podařilo Rudolfa II. pohnout k obměně předních zemských úřadů katolickými reprezentanty, nejvyšším komorníkem se stal Václav Berka z Dubé, nejvyšším hofmistrem Kryštof Popel z Lobkovic a nejvyšším kancléřem na dobu dalších skoro třiceti let ambiciózní Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic.⁷⁷⁾ Třicetiletý Lobkovic se úkolu ujal s vervou sobě

vlastní, kancléř modernizoval, zavedl pevnou pracovní dobu a položil základ skutečné byrokracii. Se svým úřadem sám doslova splýnul. Jeho kancelářské deníky dosvědčují denní přítomnost v úředních místnostech a s jakou pílí za rad sekretáře Myllnera pronikal do rozsáhlé agendy.⁷⁸⁾ Právě Myllner zůstal jediným nekatolíkem na odpovědném místě v kanceláři, neboť Lobkovic provedl záhy podstatnou obměnu personální a obsadil především sekretářské funkce nově přijatými katolickými úředníky. Želinský se musel se svým místokancléřským postem rozloučit.⁷⁹⁾ Jakého soupeře v nejvyšším kancléři získali, měli záhy zřetelně pocítit čeští protestantští stavové. Lobkovic využíval každou možnost k ofenzivě proti nim. K otevřenému střetu došlo až po desíti letech při jednání o majestát na náboženskou svobodu, který si protestanti vynutili na oslabeném Rudolfovi II. a který měl z pozice své funkce Lobkovic signovat. Kancléř ale záležitost, jdoucí proti jeho přesvědčení, odmítl, takže jeho podpis nahradil svým tolerantnější nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka.⁸⁰⁾ Císař tehdy musel kapitulovat před českými stavy, protože jen díky jejich loňské podpoře si zachoval českou korunu, o níž se ale od nynějška dělil se svým bratrem Matyášem. Moravské markrabství pod taktovkou českobratrského politika Karla staršího ze Žerotína našlo cestu do Matyášova tábora, což Moravě vyneslo také zvláštní dvorskou expedici, nechceme-li přímo mluvit o samostatné moravské kanceláři. Po třech letech a Rudolfově pádu byla moravská expedice opět přiřčena k české kanceláři.⁸¹⁾ Dále zašli vzápětí Slezané ve spojení s Lužičany, jejichž kancelářské separaci se budeme věnovat ve zvláštní kapitole.

Rudolfa zavedlo ponížení a nenávisť k bratrovi Matyášovi k dohodě s příbuzným Leopoldem, biskupem pasovským, o použití vojska naverbovaného původně pro akci v říšském vévodství Jülich-Kleve. Pasovští vojáci vpadli pod velením dobrodruha Vavřince Ramée počátkem roku 1611 do nepřipravených Čech z jihu a pronikli až do Prahy, jejíž levý

Císař Matyáš